

Paksa Katalin: Népzene-történeti tabló a vajdasági jeles napok-időszakok dallamairól

A néprajztudomány régóta és bő terjedelemben foglalkozik a kalendáriumi népszokásokkal, a népzenei szakirodalom – nem véletlenül – e témában jóval szerényebb. Sőt a magyar népzene-ről készült első tudományos összefoglalásból a szerző, Bartók Béla, egyenesen kiiktatta az énekes népszokásokat. Erre kettős ok vezette. Ő a parasztszenét ösztönszerű megnyilatkozásnak tartotta, míg az „alkalmi dalokra” – nézete szerint – az erőszakos, idegen befolyás jellemző: „élesen elváló dallamkategóriák alakultak ki bizonyos alkalmi dallamok számára... Ilyen idegen befolyást szenvedhetett elsősorban minden, vallási szertartásokkal egybekötött zenélés; Kelet-Európában ez a – talán erőszakos – változás kétségkívül a keresztény vallás bevezetésének volt elmaradhatatlan következménye.” A másik ok zenei, az egységes stílus hiányának máig érvényes felismerése, az, hogy az „egységes stílust feltüntető dallamok [...] csak a t u l a j d o n k é p p e n i daloknál, az a l k a l o m h o z n e m k ö t ö t t dalolás számára maradtak meg” (Bartók 1924: XII).

Jelesnapi dalaink mindmáig legteljesebb publikációja *A Magyar Népzene Tára II.* kötete. A vaskos kiadvány a naptári év sorrendjében tárgyalja „az időhöz fűződő, énekszóval járó szokásokat” és a „nagyobb időközre terjedő” énekes alkalmak dalait. A kötetben az egyes ünnepek bevezetéseként idézetek olvashatók 16–19. századi történeti forrásokból és 20. század eleji gyűjtésekből, a jegyzetekben pedig néhány esetben kottás források, dallamtörténeti fejtegetések szerepelnek. A kötet bevezetőjében Kodály Zoltán a zenei anyagról megállapította: „A népszokások dallamai oly sokfélék, hogy hogy tisztán zenei rendszerezésükre nincs elég közös vonásuk” (MNT II: VII). Valóban, a dallamok már csak történeti kialakulásuk eltérései miatt sem alkothatnak egységes, összefüggő zenei stílust, hiszen különböző korok bélyegét viselik magukon. Az esztendő jeles napjaihoz/időszakaihoz fűződő énekes népszokások gyökerei olykor a történelem előtti időkbe nyúlnak vissza és ősi hiedelmek, termékenység-ritusok nyomait őrzik. Mások – egyes elemeiket illetően – az antik műveltséggel hozható kapcsolatba, további jelentős rétegük középkori keresztény ünnepek és szokások lecsapódása, majd barokk kori továbbfejlesztése, és újabb jámbor áhítat-formák folklorizációja. Zenei megfeleltetésükre ma még alig-alig gondolhatunk. Az alkalomhoz nem kötött népdalokkal ellentétben a kereszténység felvétele óta meghatározó tényező a magas kultúra és a népi kultúra sok évszázados, folyamatos érintkezése, összefonódása, az írott és a szójhagyományos műveltség kölcsönhatása. A szokásdallamok történeti vizsgálata ezért főként a korajúrkori és újkorai egyházi énekeskönyvek, továbbá 17–18. századi tánczenei gyűjtemények és vegyes tartalmú 18. századi melodiáriumok, ponyvanyomtatványok,

kézírtos anyagok tükrében végezhető el. A 19. században az írás-olvasás tömegessé válásával különösen megnő az aprónyomtatványok szerepe és a szövegek másolgatásának gyakorlata. Bartók nyomán fölvetődik a kérdés, hogy mennyiben tekinthető mindez népzeneinek? Tágabb értelemben feltétlenül, hiszen az orális tradícióra jellemző variálás, helyi alakítás egészében átszővi ezt az egyébként sok esetben nemzetközi anyagot.

Almási István „Szilágysági magyar népzene” című monográfiájában a táj teljes zenei hagyományát földolgozta, beleírta a népszokások dallamait is.¹ Ismertette a dallamtípusok stílusrétegek szerinti tagolódását (régí ötfokú és nem ötfokú dallamok, új stílusú dallamok) és a tágabb értelemben vett népzene csoportjait (a népdalok és a népies műdalok közötti határterület dallamai, műzenei eredetű és idegen eredetű/jellegű dalok). Könyvében a szokásdallamok általános jellemzésére is kitért: „Ha elkészítenők külön a népszokásokhoz fűződő dallamok ilyen osztályozását, azt tapasztalhatnók, hogy a mérleg nyelve még inkább az átmeneti réteg dallamai és a műdalok irányába lendülne” (Almási 1979: 13).

Dolgozatomban egy másik táj, a Vajdaság kalendáriumi szokásokhoz és jeles időszakokhoz kapcsolódó énekeinek népzene-történeti földolgozását tűztem ki célul.² A táj földrajzilag az alföldi dialektusterülethez tartozik, a ma ott élő magyarság elődeinek nagy része azonban különböző vidékekről, a Dunántúlról, Felföldről, Alföldről és Bukovinából települt be a török hódoltság pusztításai után a 18–19. században. Ez a zömmel katolikus vallású lakosság pedig már csaknem száz éve az anyaországtól elszakadva más politikai közösség tagja. Kalendáriumi ünnepeik zenei összképe így többszörösen is érdekes lehet. A kép megalkotásához a melodikus, ritmikai és formai jegyek figyelembe vétele mellett a történeti szempontokat helyeztük előtérbe.

A vajdasági, énekléssel egybekötött kalendáriumi alkalmak a következők: újesztendő, vízkereszt, disznótor, farsang, nagyböjt, húsvét, aratás, Szent Anna nap, Havi Boldogasszony napja, Nagyboldogasszony napja, Kisasszony napja, advent, karácsony, Szent István nap, Szent János nap. A felsorolásból kitűnik, hogy az alkalmak döntő többsége a keresztény ünnepek köré szerveződik, a „szakrális évet” követi, ezért nem meglepő, hogy zenei világukban igen nagy szerepet játszik az egyházi népelemek folklorizációja.³ Sőt bizonyos

¹ Köztük gyakoribbak az emberélet fordulóihoz tartozók. Jelesnapok: újesztendők köszöntő, farsangi dalok, aratódalok, karácsonyi kánta, karácsonyi ének, névnapok köszöntők.

² A teljes anyag a *Vajdasági Magyar Népdalok V.* kötetében jelenik meg, melynek elkészültét a korábbi négy kötet szerkesztője, Bodor Anikó már nem érthette meg. Dolgozatomban egyben emlékeztetni kíván azokra a tudományos konferenciákra, szakmai tanácskozásokra és baráti összejövetelekre, amelyeken Almási István és Bodor Anikó egyaránt részt vett.

³ Kiss Lajos és Bodor Anikó ugyanezt állapította meg az al-dunai székelyek naptári ünnepekhez kötődő szokásdalairól. Kiss–Bodor 1984: 16.

népénekek a templomból kiszorulva már csak szokásdalként maradtak fenn (pl. 33, 42, 47, 70. típus). Profán alkalom mindössze a disznótor és a farsang, dallamaik zömmel el is válnak a többi szokásétól.⁴

A kizárólag egyetlen szokáshoz fűződő, sajátos dallamok kötetlen szerkezetűek. Ilyenek a pünkösdlők ütempáros, leggyakrabban *mi-re-do-re* mag körül forgó dallamai (1. *kotta*) és a regösénekekkel rokon farsangi köszöntők (2. *kotta*). A betlehemes játékok összetett zenei anyagában szintén megjelennek csak a betlehemesre jellemző ütempáros és recitatív alakulatok, de az énekek többsége más karácsonyi szokásokban is szerepel.⁵ Bizonyos egyházi népénekek is szorosan, meghatározó módon kötődnek egyes népszokásokhoz, így a vízkereshti csillagozáshoz, háromkirály-járáshoz egy 17. századi, Közép-Európában elterjedt plagális dúr dallam: „Háromkirályok napján” (55. típus). A nagyböjti időszak „Lehullott a Jézus vére/Királyi zászlók lobognak” kezdetű, 17. századi éneke máskor, más szöveggel nem fordul elő (63. típus). A betlehemes játékokban felcsendülő számos dallam közül emblematikusan emelkedik ki a „Csordapásztorok” középkori eredetű és a „Mennyből az angyal” 18. századi egyházi népének. A „Csordapásztorok” azonban emellett karácsonyi köszöntőként is használatos, sőt háromkirály-játék búcsúzó éneke is lehet (27. típus), a „Mennyből az angyal”-t pedig karácsonyi köszöntőnek (9. *kotta*) és szentcsalád-járáás során is énekelik (91. típus). A bukovinai székely lakosságú vajdasági falvak betlehemes játékaiból elmaradhatatlan a „Dicsőség menyben Istennek” kezdetű, középkori dallamból származó, 17. századi népének (45. típus). Többféle szokáshoz kapcsolódik a modern egyházi énekeskönyvekből már kihagyott *Vexilla regis* gregorián himnuszából származó népének továbbalakított dallama, a karácsonyi ünnepek határát azonban nem lépi túl. Főként karácsonyi köszöntőként énekelik, és betlehemes, bölcsőjárás, szentcsalád-járáás részeként „A kis Jézus aranyalma”, „Karácsonynak éjszakáján” stb. szövegekkel (33. típus).

Az egészen szoros és a lazább zene- és szokás kapcsolat mellett sok esetben a kapcsolat teljes hiányát tapasztaljuk, amikor dallam és alkalom egymástól teljesen független. Nem ritka, hogy ugyanaz az egyházi népének eltérő szöveggel más és más ünnephez, naptári időszakhoz tartozik. Főként a búcsúénekek körében figyelhető meg, és az egyik legfiatalabb népszokás, a szentcsalád-járáás énekeinél, melyek vagy egészen új dallamok, esetleg kántori szerzemények, vagy a templomból már ismert régibb egyházi énekek, amelyekre aprónyomtatványokon és

⁴ Meg kell említeni még a pünkösdlőket és névnapköszöntőket, melyek szövege csak ritkán vallásos, bár pünkösöd és Szent István-, Szent János-nap keresztény ünnep. A 24 vajdasági pünkösdlőből csak négy kezdődik „A pünkösödnek jeles napján Szentlélek Isten küldték” szöveggel.

⁵ Történeti szempontból pedig elmondható, hogy a betlehemesekben archaikus, középkori, koraujkori és újkori dallamok egyaránt helyet kaphatnak, sőt, kivételképpen, még új stílusú dal is.

másolgatással terjesztett szövegeket húznak.⁶ Mindkét esetben fontos az előénekesek szerepe. A *Mittit ad Virginem* középkori adventi szekvencia egyházi népének változatát jellemzően a „Menj el sietséggel, arkangyal, Gábrriel” szöveggel éneklük adventban, de a szentcsalád-járásba is beemelték „Mikor Máriához az Isten angyala” szöveggel (57. típus). *Ezt most írtam lē egy könyvbü. Valahun talátam, s akkor lēirtam* – jegyezte meg az előénekes adatközlő. Egy 17. századi, a sirató stílussal is rokonságban álló egyházi népének általában nagybőjti ének, ugyanakkor „Áldj meg minket, Jézus, kik itt egybegyűltünk” szöveggel szentcsalád-járás záróéneke (18. típus). A „Keservesen siratja Mária fiát” kezdetű 18. századi népének dallamát nemcsak nagybőjtnben veszik elő különféle szövegekkel, hanem „Ó, mi csodálatos a lónak élete” szöveggel farsangi bőgőtemetéskor és „Egek királynéja, mennyország csillaga”, „Mária, Mária, eljött az éjszaka” stb. szöveggel szentcsalád-járáskor is (101. típus). Az „Áldozunk, hív keresztények” 19. századi miseének „Köszöntsük a szentcsaládot” szöveggel szentcsalád-járás éneke, „Ó, örvendetes áldott nap” szöveggel kisasszonyi búcsúéneke (123. típus). Az „Örvendetes napunk támadt” kezdetű 18. századi húsvéti népéneket „Halljátok-e, magyarok, itt a Tekija” szöveggel a pétervárad Havi Boldogasszony köszöntésére is használják úgy, hogy a nagyobb szótagszámú búcsús szöveget a hangok aprózásával illesztik a dallamhoz (74. típus). Az ún. „Rákóczi-nóta” dallamcsaládjába tartozó „Üdvözlégy, Krisztusnak drága szent teste” egyházi népének dallamára gyakran hivatkoznak nótautalással 19–20. századi imafüzetek, ponyvanyomtatványok (N. Szabó–Zombor 2010: 157, 174–176, 814, 816, 817, 819, 850 stb.). Bizonyára ennek köszönhető, hogy két újabb búcsús szöveget, az „Üdvözlégy, Szent Anna, Jézus nagyanyja” (7. kotta) és a töröktopolyai Nagyboldogasszonyt köszöntő „Ime, hozzád jöttünk, Istennek anyja” kezdetűt is éppen ehhez a dallamhoz illesztettek (65. típus).

A példák alapján – melyek sorát még hosszan folytathatnánk – kimondhatjuk, hogy a vajdasági naptári alkalmak és dallamaik kapcsolata rendkívül eltérő: egyrészt sok évszázadra visszamenően változatlan, másrészt rugalmasan megújuló még a 20. században is. Megőrzésnek és alakításnak egyaránt helye van, ha a közösség jóváhagyja, ha ízlésének megfelel. Hogy milyen korú és stílusú dallamokat használnak, az a következő összeállításból derül ki, ami dallamtípusok szerint ad átfogó tájékoztatást a szokáskötődésről, szövegkezdetekről és a dallamváltozatok számáról. A vizsgált anyag 159 dallamtípus 554 változatából áll.⁷

*

⁶ Ilyen gyakorlat mellett természetesen az sem ritka, hogy ugyanazt a szöveget eltérő dallamokkal párosítják.

⁷ További 12 dallam történeti hovatartozását nem sikerült megállapítani.

Archaikus, ütempáros réteg és belőle kifejlődött dallamok

1. Disznótoros kántáló: „Elgyüttünk (mi) kántálni”, „Kántálni, kántálni”. Betlehemes pásztorc: „Betlehembe jer pajtás”, „Jobb ez a gazda”, „Vödd rád, pajtás, a bundát”.

Ritmikus szövegmondás az ének és beszéd határán. – 6 változat.

2. Pünkösdlő, betlehemes, karácsonyi köszöntő, disznótoros köszöntő. Rövidebb, hosszabb, különféle szövegű különféle ütempárokból álló dalok (*1. kotta*). – 38 változat.

3. Farsangi köszöntő: „Adjon az Úristen ennek a gazdának”. Refrénes ütempáros ének (*2. kotta*). – 5 változat.

Ütempáros vagy motivikusan szerkesztett, quasi strofikus dalok

4. Karácsonyi köszöntő: „Fújd, Gyurka a dudádat”. Betlehemes: „Fújjad, Istók, a dudát”, „Halljátok, új hírt mondok”. Dúr hexachord dallam. Típuskatalógus III/141, távolabbról. – 4 változat.

5. Farsangi játék: „Kontra, kontramars”. Dúr pentachord dallam, többnyire párosító (vö. MNT IV. 551–555). Típuskatalógus III/142. – 2 változat.

6. Betlehemes: „Keljete fel/Serkenjete/Ne féljete, pásztorok, pásztorok”, „Ugráljunk, táncoljunk a betlehem mellett”, Titere, Titere, te menj be előre”, „Ó, szerencsés jó estét, jó estét”, „Városon kint nem messze, nem messze”, „Nosza, tehát hagyjuk itt, hagyjuk itt”.

Pünkösdlő eleje: „Mimi-mama, mi van ma”. A dúr dallam ütempárjai gyakran kanásztánc sorokba rendeződnek és négy soros strófát alkotnak. Előfordul, hogy a négyütemes „első sort” megismétlik, ezek a változatok emlékeztetnek a „seljančica” nevű szerb táncdallamra (Bodor 2003: 156, 160, 226). A megismételt „első sort” ütempárok sorozata követheti.

Típuskatalógus III/138. – 24 változat.

7. Betlehemes: „Betlehembe/Mennyországba gyer, pajtás, gyer, pajtás”, „Vedd rád, Kató/Kösd föl, Katka, ködmönkét, ködmönkét”, „Vedd rád, pajtás, a bundát, a bundát”, „Pista fújja a dudáját, a dudáját”. A dallam utótagjával kezdődő karácsonyi köszöntő: „Menjünk mi is Betlehembe”.

Nemzetközileg elterjedt 18. századi, dúr hexachord dallam, magyar forrásokban is megtalálható (többek között Melegh Dániel kéziratában: *Ha valaki vígan él*, Koncz Gábor gyűjteményében: *Nosza, lelkem, siessünk* szöveggel, vö. Domokos–Paksa 2007: 123). Az AAb+bA formák mellett gyakoriak a laza szerkezetű strófák (Vajdaságban csak ilyenekkel találkozunk), az első és második dallamfél különválása, ütempáros toldalék.⁸ MTA népzenei gyűjtemény 17.139.1/0. – 12 változat.

Kötetlen szerkezetű, recitatív dallamok

⁸ A karácsonyi időszak dalaiban nem egyedülálló a strófászerkezet fellazulása, az előtag ütempáros folytatása vagy a dallamstrófa motivikus átértelmezése.

8. Betlehemes játék recitációs szakasza: „Dicsértessék Krisztus a magos egekben”. Mintája egyrészt a szentmise lekciónak a tónusa lehetett, másrészt a középkori és korai újkorban az iskolák vers-recitációs gyakorlata, amihez hozzátartozott az éneklő oda-vissza sétálása (*Magyarország zenei története I.* 498). – 4 változat.
9. Betlehemes: „Glória in excelsis Deo”, „Pásztorok, keljünk fel”. Középkori eredetű, rövid szöveget recitáló karácsonyi örömköltés és recitatív tétellé formált továbbfejlesztése (*Magyarország zenei története I.* 495–497). – 3 változat.
10. Betlehemes: „Glória in excelsis Deo”. A III. Gregorián mise Glóriájának egyszerűsített dallama. – 2 változat.
11. Farsangtemetés: „Ha meghalok, temessetek ürmösborba”. Zsoltárparódia. Gregorián zsoltártónusra énekelt kétsoros dallam, melyhez népies műdal csatlakozik refrénként. – 1 változat.
12. Katekizmusi ének karácsonyi köszöntő szerepben: „Gyermek, gyermek, mondd meg nékem”. Deklamált szöveg stilizációja hang- és motívumismétlésekkel (3. kotta). – 1 változat.
13. János-köszöntő: „Mivel holnap János napja valaha”. Recitatív dallam motivikusan szerkesztett folytatással. – 1 változat.
14. Betlehemes: „Serkenjétek, pásztorok”. Recitatív és ütempáros dallamelemek esetleges összeillesztéséből keletkezett ének, ami az al-dunai székelyek betlehemesében megszilárdult. – 2 változat.

Sirató stílus

15. Betlehemes, karácsonyi köszöntő: „Szaporán keljétek fel, bojtárok”, „Amoda látok fényességet”. MNT X. CIII. típus. – 5 változat.
16. Farsangi bőgőtemetés: „Jaj, jaj, gyászos lónak gyászos élete”. A dallam történet-, virrasztó- és keserves szövegekkel ismert, főként Erdélyben. Típuskatalógus II/11. – 1 változat.

A sirató stílussal rokon, kettős gyökerű 16–17. századi egyházi népénekek

17. Feltámadási körmenet éneke: „Föltámadt Krisztus e napon”. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 66–67, II. 31–32. Típuskatalógus II/22 (4. kotta). – 2 változat.
18. Leányok megéneklése, betlehemes: „Ím, midőn mindeneket”. Szövege megjelent a *Kájoni Cantionále* 2. kiadásában (1719). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 244, II. 110. Típuskatalógus II/31. – 2 változat.
19. Nagybojti ének: „Hozzátok mennyei királyi székemből”. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 78, II. 38. Típuskatalógus II/3. – 1 változat.

20. Nagyböjti ének: „Mi gyarló emberek, kik a földön élünk”, „Mária bújában igen siránkozik”. Szentcsalád-járás záróéneke: „Áldj meg minket, Jézus, kik itt egybegyűltünk”. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 172, II. 8. Típuskatalógus II/9. – 3 változat.

Nagyívű, ereszkedő, ötfokú stílus és dallamköre

21. Adventi köszöntő: „Mária, Mária”. Régi pentaton népdaltípusból kialakult újabb, diatonikus ének. MNT X. CXVII. típus. – 1 változat.

Az ereszkedő, ötfokú stílussal rokon, kettős gyökerű 17. századi népének

22. Nagyböjti ének: „Én nemzetem, zsidó népem”. Szövege a *Kájoni Cantionáleban*, kottája a *Deák-Szentes kéziratban* szerepel (1774). Dallamvonala, felépítése közel áll egy pentaton kvintváltó pásztordal típushoz (MNT VIII. XLV. típus), míg diatonikus hangsora, szekundmozgásos dallamvezetése attól eltér. Dobszay–Rajeczky 1979, I. 126–127, II. 61–62. MTA népzenei gyűjtemény 18.025.0/0. – 3 változat.

Az ereszkedő, ötfokú stílussal és az európai középkor vágáns dallamaival is összefüggő kanásztánc dallamok

23. Farsangi vornyiktánc: „A macskának kesely lába”, „A kutyának tarka lába”. Betlehemes pásztortánc: „Oláh fáta fáj a lába”. Típuskatalógus III/93. – 4 változat.

24. Betlehemes: „Hajja sette bukore, sej, oda té”. Típuskatalógus III/114. – 1 változat.

25. Farsangi ének: „Tarkabarka rokolyámnak elszakadt a ránca” (*Magyarország zenetörténete I.* 564–565). Típuskatalógus III/115. – 1 változat.

26. Betlehemes, karácsonyi ének: „Bárcsak előbb/régen fölédtem volna”. Szentcsalád-járás, János-köszöntő: „Szent Jánosnak szép, kegyes áldása”. Havi boldogasszonyi búcsús ének: „A Tekián nagy fényesség támad”. Nagyboldogasszonyi búcsúsének: „Köszönteni jöttünk, ó, Mária”. MTA népzenei gyűjtemény 10.018.9/0. – 11 változat.

Középkori és 16. századi dallamok

Moll jellegűek

27. Betlehemes, karácsonyi köszöntő, háromkirály-játék éneke: „Csordapásztorok”, „Isten áldja meg”, „Kék a kabátom”. Valószínűleg magyar eredetű, a Vajdaságban fríg és dór hangsorú, középkori népének (*Magyarország zenetörténete I.* 491), a *Cantus Catholici* mint száz évnél régebbi éneket közli. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 101–105, II. 49–50. Típuskatalógus III/151. – 35 változat.

28. Újévi köszöntő: „Új esztendő vígságszerző”. Kis hangterjedelmű dallam, „menete többek között közel áll a *Csordapásztorok* köréhez” (*Magyarország zenetörténete I.* 512–513).

Típuskatalógus III/113. – 3 változat.

29. Húsvéti ének: „Úr Krisztus feltámadá”, „Szombat első napjára”. Dór, kupolás ívű, középkori eredetű, közép-európai dallam, a 16. századtól magyar énekeskönyvekben is szerepel. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 48–49, II. 21–22. MTA népzenei gyűjtemény 17.093.0/0. – 3 változat.
30. Leányok megéneklése: „Serkenj, lelkem, mély álmodból, vigyázz magadra”. Fríg színezetű eol, kupolás ívű, későközépkori dallam (*Magyarország zenei története* I, 491). Szendrei–Dobszay–Rajeczky I. 46–47, II. 20–21. Típuskatalógus III/169. – 1 változat.
31. Farsangi bőgőtemetés: „Búcsúztatlak téged e ravasz világtól”. Nagyböjti ének: „Atyám, hogyha lehet, múljék el e pohár”. Eol, kupolás vonalú középkori dallam (*Cur mundus militat*), mely 16. századi históriás- és egyházi énekekkel áll rokonságban. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 82, II. 39. MTA népzenei gyűjtemény 12.045.0/0. – 3 változat.
32. Nagyböjti ének: „Gyászba borult Isten csillagvára”, „Megjártuk már a szent keresztutat”, „Mint a bárány, ha megy vesztőhelyére”. Havi boldogasszonyi búcsús ének: „Isten veled, kegyhely, Isten veled”. 16. századi, nagyívű, dór dallam, melyet a protestánsok és katolikusok egyaránt használnak. Kupolás vonalú, visszatérő szerkezetű, eol hangsorú variánsai is kifejlődtek. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 36–37, II. 16. MTA népzenei gyűjtemény 10.032.0/1–3. – 8 változat.
33. Bölcsőjárás, karácsonyi köszöntő, karácsonyi ének: „A kis Jézus aranyalma”. Karácsonyi köszöntő: „Karácsonyi/Karácsonynak éjszakáján”. Betlehemes: „Jézus ágyán nincsen paplan”, „Tizenkettőt üt az óra”, „Adjon Isten jó éjszakát”. Karácsonyi ének: „Mennyből jövök most hozzátok”. Szentcsalád-járás: „Egyszer a kis Názáretben”. Gregorián himnusz-dallamból (*Vexilla regis*) származó 16. századi népének erősen átalakított, AABC formájú, eol változata. A templomi használatból kiszorulva vált szokásdallammá. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 72, II. 34. Típuskatalógus III/99. – 12 változat.
34. Nagyböjti ének: „Készül a mennyország gyászmenyegzőre”, „Ó, én gyászba borult szöröncsétlen anya”. 16. századi históriás énekek körébe tartozó dallam. A vajdasági változatok első sora dúr jellegű, egészében azonban moll hexachord. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 22–23, II. 9. Típuskatalógus III/31. – 2 változat.
35. Adventi ének: „Ó, fényességes, szép hajnal”. Kisasszonyi búcsúsének: „Dicsőséges Szent Annának”. Középkor végi gregorián kanció magyar változata (*Magyarország zenei története* I. 469–470). Hangsora plagális fríg. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 55, II. 25. Típuskatalógus III/186. – 4 változat.
36. Nagyböjti ének: „Urunk menvén Olajfák hegyére”. Plagális moll dallam. A legrégebb magyar egyházi énekek közé tartozik (*Magyarország zenei története* I. 466–468, II. 309, 313),

katolikusok és protestánsok egyaránt használják. Strófaszerkezete megegyezik Vásárhelyi András *Angyaloknak nagyságos asszonya* kezdetű énekével. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 34–35, II. 15. Típuskatalógus III/158. – 1 változat.

37. Nagyböjti ének: „Mikoron Jézus”. Adventi ének: „Nagy szívvel várják”. 16. századi, ismeretlen eredetű, eol egyházi népének, alacsony dallamjárása a magyar népzenei idegen. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 60–61, II. 29. Típuskatalógus III/185. – 2 változat.

Dúr jellegűek

38. Vízkereszti ének: „Ó, örvendetes hírhallás”. Karácsonyi köszöntő: „Örvendjen az egész világ”. Óeurópai örökségből származó, kétsoros, dúr pentachord dallam (vö. Almási 1979: 236g) négysorosra bővített variánsa. Típuskatalógus III/9. – 2 változat.

39. Karácsonyi köszöntő: „A karácsony éjszakáján”. Feltehetően óeurópai zenei örökségből származó, kétsoros, dúr hexachord dallam. MTA népzenei gyűjtemény 18.391.0/2. – 1 változat.

40. Betlehemes: „Hírt, pajtás, ha mond nekünk”. Felső oktáv-hanggal kiegészült dúr pentachord táncdallam (*Magyarország zenei története* I. 567, 569), mely 17. és 18. századi magyarországi forrásokban szerepel (*Stark-féle virginálkönyv, Szirmai-Keczer gyűjtemény*). MTA népzenei gyűjtemény 18.235.0/1–7. – 1 változat.

41. Karácsonyi ének: „Örömnapot adott nekünk az egek jósága”, „Elérkezett ama boldog és szerencsés óra”. Az európai vágáns dallamok zenei világában gyökerező dallam (*Magyarország zenei története* I. 562–563). Hangsora dúr hexachord vagy dúr, formája AAb+bA_v. MTA népzenei gyűjtemény 13.040.0/1–10. – 2 változat.

42. Leányok megéneklése, betlehemes: „A Szűz egy fiat szült”. Dúr hexachord dallam. A 17. században még templomban énekelték (szövege szerepel a *Kájoni Cantionale*-ben), később onnét elmaradt és népszokásokban kapott helyet (*Magyarország zenei története* I. 500). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 122–123, II. 60–61. Típuskatalógus III/133. – 5 változat.

43. Betlehemes: „Jobb ez a gazda, mint a másik volt”. 16. századi volta táncdallam, eredetét a kutatás a középkorra vezeti vissza (*Magyarország zenei története* I. 550–553). Vajdaságban mixolid hangsorú. Típuskatalógus III/59 (5. kotta). – 3 változat.

44. Pünkösdi ének: „A pünkösznek jeles napján”. Pünkösdlők elején leegyszerűsített, kisambitusúra szűkült, ütempárosra formált dallammal énekelik. Középkori kancióból kialakult, Európa szerte elterjedt, nagyambitusú, dúr hangsorú egyházi népének (*Magyarország zenei története* I. 523). Magyar forrása: *Eperjesi Graduál, Cantus Catholici*,

pünkösdi szöveggel a *Debreceni énekeskönyv*ben jelent meg (1774). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 56–57, II. 26. MTA népzenei gyűjtemény 18.118.0/1–2. – 5 változat.

17. századi dallamok

45. Betlehemes: „Dicsőség menyben Istennek”. Karácsonyi ének: „Az Istenek szent angyala”. Nemzetközileg elterjedt, középkori eredetű, nagyambitusú dúr egyházi népének – *Vom Himmel hoch da komm ich her* – variánsa (*Eperjesi Graduál*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 58, II. 28. MTA népzenei gyűjtemény 18.117.0/1–2. – 5 változat.

46. Nagyböjti ének: „Ó, egek, sírjatok, kősziklák nyíljatok”. Szaffikus formájú, mixolid dallam (*Cantus Catholici*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 156, II. 74. MTA népzenei gyűjtemény 12.037.0/1–2. – 1 változat.

47. Betlehemes: „Imé, egykor Szent István Istenben felállá”. Nagyambitusú dúr dallam (*Turóczi Cantionale*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 160–161, II. 76. Típuskatalógus IV/339. – 1 változat.

48. Betlehemes: „Hallod, pajtás, angyali szó...”. Nagyambitusú dúr egyházi népének (*Eperjesi Graduál*) hexachord variánsa, mely ebben a kibővített, négysorossá alakított és szótagszámban is megnövelt formában egyedi. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 124–125, II. 60–61. MTA népzenei gyűjtemény 13.063.0/0. – 1 változat.

49. Betlehemes: „Dicső Szent Jánosnak ünnepét tiszteljük”. Kupolás vonalú dúr hexachord dallam, Szent Istvánhoz kapcsolódó ének (*Cantus Catholici*) folklorizációja. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 62, II. 30. MTA népzenei gyűjtemény 12.052.0/0. – 1 változat.

50. Nagyböjti ének: „Jézus szenvedéséről, bűnösök, emlékezzünk”. Dúr hexachord egyházi népének (*Cantus Catholici*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 188–189, II. 86. Típuskatalógus IV/340. – 2 változat.

51. Nagyböjti ének: „Keseregjünk az egekkel”. A *Stabat Mater* német eredetű, háromsoros, dúr hexachord dallamát a magyar ízlés már a 17. században négysorossá alakította (*Cantus Catholici*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 112, II. 53. Típuskatalógus IV/228. – 2 változat.

52. Betlehemes: „Krisztus Jézus született, örvendezzünk”, „A Szűz szülé Szent Fiát, örvendezzünk”. Dúr hexachord egyházi népének (*Cantus Catholici*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 122, II. 59. Típuskatalógus III/132. – 3 változat.

53. Betlehemes, karácsonyi ének: „Vigan zengjete, citerák, Jézus született/éjfél idején”, „Nyissátok meg ajtótokat, jó keresztények”. Karácsonyi köszöntő eleje: „Dicsértessék a kis Jézus, aki itt fekszik”. A *Vietórisz kézirat* dúr hexachord dallama, mely „az egyházi népéneknek inkább betlehemes és köszöntő funkciójú, tehát világi használatú dallamaiban” él

tovább (*Magyarország zenetörténete II.* 323). A vajdasági dalok mind a karácsonyi ünnepek körhöz tartoznak és a betlehemes- meg karácsonyi ének variánsok meglehetősen egyöntetűek. A karácsonyi köszöntőkben viszont a strófászerkezet fellazul, motivikus jelleget ölt: ütempáros folytatás csatlakozik hozzá, illetve a *Pásztorok, keljünk fel* kezdetű karácsonyi énekkel (annak *Siessünk, ne késsünk...* részével) kontaminálódik (vö. Almási 1979: 236, 236b,f). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 158–159, II. 75. Típuskatalógus IV/234 (6. kotta). – 12 változat.

54. Újévi köszöntő, háromkirály játék: „Ó, szép Jézus ez új esztendőben...”. Betlehemes, karácsonyi ének: „Szűz Mária e világra nekünk...”. István- és János-köszöntő: „Ó, szürszabó, rongyos csizmadia...” A dúr pentachord dallam a 17. században jelent meg nyomtatásban és több 18. századi forrásban is megtalálható (*Deák-Szentes kézirat*, Pálóczi Horvát Ádám: *Ötödfélszáz énekek*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 196–197, II. 88–89. A *Cantus Catholici*-beli dallamban a vezetőhang is szerepel, a vajdasági változatok ezt elkerülik. Típuskatalógus: IV/335. – 10 változat.

55. Csillagjárás, háromkirály-járás, vízkereszti ének: „Háromkirályok napján”, „Az isteni gyermeket”. Bölcsőjárás: „Sír az Isten báránya”. Közép-Európában elterjedt, német eredetű, plagális dúr dallam. Templomi használatból (*Cantus Catholici*, Szegedi Lénárd énekeskönyve) került a néphagyományba, vajdasági változatainak hangsora dúr pentachord. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 168, II. 79. Típuskatalógus IV/232. – 11 változat.

56. Nagyböjti ének: „Ó, jaj nekem, Máriának”. Szentcsalád-járás: „Szent olvasót elvégeztük”. Dúr pentachord dallam, Mária-antifona népének variánsa (*Cantus Catholici*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 134–135, II. 65. Típuskatalógus III/10. – 2 változat.

57. Adventi ének, ádentölő: „Küldé az Úr Isten”, „Menj el sietséggel”. Pünkösdi ének: „Beváltá szent szavát”. Szentcsalád-járás: „Mikor Máriához”. János-köszöntő: „Fölserkenj, Szent János”, „Fölmentem a hegyre”. Az adventi szekvencia (*Mittit ad Virginem*) régiesebb, ötsoros alakját az aldunai székelyek őrizték meg, mely közel áll a *Cantus Catholici* énekeskönyvben megjelent, plagális dúr dallamhoz (*Magyarország zenetörténete I.* 509). A nép körében azonban – Vajdaságban is – zömmel négysoros alakban terjedt el (több 18. századi melodiáriumban is így szerepel). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 164–165, II. 77. Típuskatalógus IV/111. – 9 változat.

58. Karácsonyi ének: „Dicséretes a gyermek...”, „Sír az Isten báránya...”. Középkori, európai eredetű, plagális dúr karácsonyi ének, mely a 17. században már magyar egyházi énekeskönyvben (*Náray*) is szerepel. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 44–45, II. 20. Típuskatalógus IV/366. – 2 változat.

59. Bölcsőjárás: „Kedves álmod hogy szerezz szülöttjének”. Szentcsalád-járás: „Elvégeztük, buzgó hívek az olvasót”. Húsvét hajnali ének: „Húsvét napja éjszakája idvözítőknek”. A plagális dúr dallam *Náray énekeskönyvében Üdvözlég, Atyaistennek szép leánya* szöveggel szerepel (Papp 1970: 133), *Kis Sándor kéziratában* (1839) már a bölcsőjárás néphagyományban is elterjedt szövegével. MTA népzenei gyűjtemény: 12.112.1/0. – 4 változat.
60. Nagyböjti ének: „Következendő halálát”. A különleges formai felépítésű, barokk, plagális dúr dallam a magyar néphagyománytól idegen (*Cantus Catholici*), mégis meghonosodott, ha nem is nagy számban. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 184, II. 84. Típuskatalógus III/156. – 1 változat.
61. Adventi ének: „Üdvözlég, Szent Szűz”. Német eredetű, dór dallam (*Cantus Catholici*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 116–117, II. 55. MTA népzenei gyűjtemény 16.115.0/0. – 1 változat.
62. Karácsonyi köszöntő: „Krisztus urunknak áldott születésén”. Dór dallam, református karácsonyi ének (*Debreceni énekeskönyv*, 1774). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 214, II. 95. MTA népzenei gyűjtemény 11.086.0/0. – 2 változat.
63. Nagyböjti ének: „Lehullott a Jézus vére”, „Királyi zászlók lobognak”. Eol dallam (*Cantus Catholici*). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 70–71, II. 33. MTA népzenei gyűjtemény 18.301.0/0. – 4 változat.
64. Nagyböjti ének: „Jertek, ó, bűnösök világ csudájára”. 17. századi eredetű, 18. századi forrásból (*Deák–Szentés kézirat*) ismert eol dallam. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 220–221, II. 97. Típuskatalógus I/3. – 1 változat.
65. Szent Annát köszöntő búcsúsének: „Üdvözlég, Szent Anna...”. Nagyboldogasszonyi búcsúsének: „Ime, hozzád jöttünk”. A „Rákóczi-nóta” dallamcsaládjába tartozó, fríg dallam (*Magyarország zenetörténete II.* 335). Világi változatai a *Kájoni és Vietórisz kéziratban* szerepelnek, egyházi népénekként Náray György: *Lyra coelestisében* (1695) jelent meg először. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 146–149, II. 70–71. MTA népzenei gyűjtemény 11.047.0/1 (7. kotta). – 3 változat.
66. Újévi köszöntő: „Szép kelet, szép nap, nincs benned homály”, „E napon ontod az első csepp vért”. Adventi ének: „Gábrriel indula követségbe”. 17. Fríg egyházi népének (*Szegedi Lénárd énekeskönyv* 1674) moll hexachord variánsa. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 76, II. 37. Típuskatalógus III/179. – 3 változat.
67. Szentcsalád-járás: „Egek királynéja, mennyország csillaga”. 17. századi eredetű, 18. századi forrásból (*Nagyenyedi halottas-könyv*, 1769) ismert, moll hexachord dallam.

Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 210–213, II. 94–95. Típuskatalógus IV/316. – 1 változat.

68. Nagyböjti ének: „Siralomház Jeruzsálem”. Betlehemes: „Ó, szerencsés örömdő”. Frig egyházi népének (*Cantus Catholici*) plagális moll és dór variánsa. Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 184, II. 84. Típuskatalógus IV/521. – 3 változat.

69. Nagyböjti ének: „Ó, Szűz, hét fájdalmid...” . Szentcsalád-járás: „Mária, szűz virág...” . Plagális moll dallam (Papp 1970, II. 250). Variánsai nem szerepelnek az MTA népzenei gyűjteményében. – 2 változat.

18. századi dallamok

Nagyambitusú dúr

70. Karácsonyi köszöntő, betlehemes, karácsonyi ének: „Betlehemnek pusztájában”. Szentcsalád-járás: „Betlehemnek városkája”. Betlehemes: „Hever a nyáj, lefekhettek”. Legények kántálója: „Szívünk ma újsággal bétött”. Kisasszonyi búcsúsének: „Nagy öröm van az egekben”. Oktávról induló dallam, *Bozóki énekeskönyvében* (1797) *Betlehemnek pusztájában* szöveggel szerepel. Az előadásmód gyakran táncos lüktetésű, aszimmetrikus ritmusokkal, de lehet erősen díszített, szabad ritmusú is. A forma variálódik, a hatsoros alakok mellett refrénesek is akadnak, továbbá négysorosak. Az újabb katolikus énekeskönyvekből kihagyták. MTA népzenei gyűjtemény 18.115.0/1–4. – 11 változat.

71. Karácsonyi köszöntő, betlehemes, karácsonyi ének: „Pásztortársim, jó/új hírt mondok”. Karácsonyi ének: „Keljetek fel, jó bojtárok”. Oktávról induló, a tri- és tetrapodiát váltogató, dallam. MTA népzenei gyűjtemény: 18.551.2/0. – 4 változat.

72. Betlehemes, karácsonyi ének: „Ó, boldog Betlehem, áldások városa”. Karácsonyi ének: „Pásztorok, kik nyájnál szüntelen vigyáztok”. Első fele karácsonyi köszöntő: „Keljetek, pásztorok, keltek nagy örömré”. Oktávról sorismétléssel induló dallam, formája többnyire szaffikus. Az első két sor néha kadencia-különbséggel periódussá válik, máskor a negyedik, rövidebb sort refrénszerűen megduplázzák és így az ének izopodikus felépítésű, esetleg a hangterjedelem kitágul. MTA népzenei gyűjtemény 12.034.0/0. A dallam eredete visszavezethető a 17. századra (*Magyarország zenetörténete II.* 326–327), ugyanakkor rokonságban áll a *Kerek a káposzta, csipkés a levele* kezdetű népies mūdallal is. – 7 változat.

73. Karácsonyi ének: „Sötét éjjel Betlehem tájára”. Oktávról vagy kvintről induló dallam, első sora megegyezik a második soral, esetleg a negyedikkel is, harmadik sora két rövidebb motívumból épül föl. MTA népzenei gyűjtemény 10.020.2/0. – 2 változat.

74. Karácsonyi ének: „A szép Szűz Mária Szent Fiának”. A kisambitusú, az alaphang alatti vezetőhangot érintő, szaffikus formájú történeti dallamot (*Bozóki énekeskönyv*) a Vajdaságban

átalakították: az eredetileg kvintről ereszkedő, megismételt első sort oktáv indításúra transzponálták és a sorzáró hangok variálásával periódussá változtatták. MTA népzenei gyűjtemény 10.075.1/0. – 2 változat.

75. Húsvét hajnali ének: „Örvendetes napunk támadt”. Havi boldogasszonyi búcsúsének: „Halljátok-e, magyarok, itt a Tekija”. Kvintről induló, átalakult szaffikus formájú népének (*Bozóki énekeskönyv*). Népi változatait nem gyűjtötték. – 2 változat.

Dúr hexachord

76. Nagyböjti ének: „Kérlek, ó, emberi nemzet”, „Üdvözlégy, drága királyunk”. Alaphangról vagy tercről sorismétléssel induló, mixolid–dúr hexachord dallam (*Kolozsvári énekeskönyv*, 1744). Szendrei–Dobszay–Rajeczky 1979, I. 138–139, II. 67. Típuskatalógus III/139. – 2 változat.

77. Karácsonyi köszöntő: „Juhok pásztori, kik a hegyekben”. Alaphangról induló, szaffikus formájú dallam (*Nagyszombati magyar táncok*, Domokos P. P. 1978: 65). Típuskatalógus IV/253. – 1 változat.

78. Leányok megéneklése, betlehemes, karácsonyi ének: „Pásztorok, nyájastól keljetek fel”. Alaphangról sorismétléssel induló dallam (*22 Originelle Ungarische Nationaltänze*) szekvenciázó harmadik sorral. Típuskatalógus III/144 (8. kotta). – 7 változat.

79. Leányok megéneklése, karácsonyi ének: „Szóljatok, ó pásztorok, mi dolgot lertetek”. Alaphangról induló, szaffikus formájú dallam A bukovinai székelyek közül csak a Vajdaságba települtek ismerik. Típuskatalógus IV/250, távolabbról. – 3 változat.

80. Karácsonyi ének: „Pásztortársim, jó/új hírt mondok”. Alaphangról induló, többnyire szaffikus formájú dallam. MTA népzenei gyűjtemény 18.539.0/1–3. – 1 változat.

81. Betlehemes: „Ki az, aki nálunknál ilyen későn jár”. Alaphangról (dúr hármashangzattal) sorismétléssel induló dallam. Formája a szaffikus dalokéhoz hasonlít, bár harmadik sora azokénál rövidebb. Típuskatalógus IV/250. – 1 változat.

82. Karácsonyi ének: „Pásztorok fel, éjfél van, nem illik már szunnyadni ”. Alaphangról sorismétléssel induló, oktávval kiegészített hexachord dallam. MTA népzenei gyűjtemény 13.102.1/0. – 1 változat.

83. Betlehemes: „Bojtár volt a nagyapám, bojtár vagyok én is”. Oktáv–kvint lépéssel induló, szaffikus formájú, hexachord dallam. MTA népzenei gyűjtemény 13.045.0/0. – 1 változat.

84. Búcsúsének Szent Annához: „Üdvözlégy, áldott légy, Jézus nagyanyja”. Kvintről, sorismétléssel induló egyházi népének, mely *Máriát dicsérni hívek, jöjjetek* szöveggel szerepel *Bozóki énekeskönyv*-ben. Szent Annához kapcsolódó szöveggel ez az egyetlen. MTA népzenei gyűjtemény 11.150.1/0. – 1 változat.

85. Betlehemes: „Kösd föl, Örzse, ködmönkédet”. Hangszeres eredetű, szekundváltással süllyedő dallam, melyet számos 18. századi forrásban följegyeztek „magyar” táncként vagy pedig a Közép-Európa szerte elterjedt „kalamajka” táncként. Betlehemes szöveggel csak Vajdaságban éneklük. Típuskatalógus IV/46. – 2 változat.

86. Szentcsalád-járás: „Szent János áldása”. Szekundváltással emelkedő dallam (*Szkárosi–Járdánházi melodiárium*) hatsoros változata. Típuskatalógus IV/122 távolabbról. – 3 változat.

87. Karácsonyi köszöntő, leányok megéneklése, betlehemes, karácsonyi ének: „Hej, víg juhászok, csordások”. Szentcsalád-járás: „Megkondulnak a harangok”. Közvetlen 18. századi forrása nem ismert, de hasonló, tercváltással emelkedő hexachord dallamok gyakoriak ebben a korban (pl. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* 126). Szövege, mint „Ősrégi ének” szerepel az *Orgonahangok* énekeskönyvben (1903). Bár a dallam Erdélyben ismeretlen, a székely lakosságú vajdasági falvak énekanyagába bekerült, minden bizonnyal a környezet hatására. Típuskatalógus IV/128. – 14 változat.

Dúr pentachord

88. Disznótoros hálaadó ének: „Áldott légy, Szent Atyánk, hogy így jó’ tartottál”.

Alaphangról sorismétléssel induló dallam (*Pataki melodiárium*). Típuskatalógus IV/362. – 1 változat.

89. Vízkereszti ének: „A három bölc király...”. Adventi ének: „Mennyből alászállott...”.

Alaphangról sorismétléssel induló, hosszúsoros dallam (vö. Pálóczi Horváth Ádám:

Ötödfélszáz énekek 100). Típuskatalógus III/65. – 2 változat.

90. István- és János-köszöntő: „Örvend az ég vigassággal, dicséretekkel”. János-köszöntő:

„Víg örömmel, nagy örömmel téged köszöntünk”, „A Szent János érdeme vezéreljen

mennyégbe”. Alaphangról sorismétléssel induló dallam, mely érinti az alsó kvintet. Formája:

AAb+bA. A szöveg antik istenre való utalása a 18. századi diákság rekordáló, kántáló

gyakorlatára vezethető vissza, melynek nagy szerepe volt a névnapköszöntés széleskörű

elterjedésében. (A versforma középkori háttéréről: *Magyarország zenei története I.* 509.)

Típuskatalógus IV/336. – 6 változat.

91. Búcsúének Szent Annához: „Üdvözlégy, ó, föld öröme...” . Alaphangról sorismétléssel

induló dallam, mely érinti az alsó kvintet. Formája: AAb+b_vA. Számos kottás forrásban

(Kovács András, Pap Mihály, Saator Péter, Kulcsár Pál stb. énekeskönyvében) megtalálható.

Típuskatalógus IV/290. – 1 változat.

Plagális dúr

92. Betlehemes, karácsonyi köszöntő: „Mennyből az angyal”. Betlehemes: „Kicsoda ki az”,

„Jobb ez a gazda”, „Üdvözlégy, Jézus”. Karácsonyi köszöntő: „Akolba vannak”, „Karácsony

este”. Szentcsalád-járás: „Ó, Jézus, Jézus”. Alaphangról induló, szekvenciával emelkedő majd süllyedő, rövidsoros dallam (*Sipos Péter-melodiárium*). Az énekeskönyvi alak mellett kisebb-nagyobb mértékben variált formái is igen elterjedtek. Típuskatalógus IV/465. (9. *kotta*). – 26 változat.

93. Betlehemes, karácsonyi ének: „Pásztorok, keljünk föl”, ütempáros todalékkal betlehemes és karácsonyi köszöntő. A kvinthangról induló, rövidsoros dallam. Ezzel a szöveggel, vagy a *Jaj szegény be fázik* kezdettel több 18. századi kéziratot forrásban megtalálható (pl. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek*, 416). A dallamstrófa gyakran rövid motívumokra, ütempárokra bomlik, és dúr hexachord második fele (a *Siessünk, ne késsünk* kezdetű rész) másik dallamhoz társul (vö. 6. *kotta*). Típuskatalógus IV/345. – 12 változat.

94. Újévi köszöntő: „Ez esztendőt megáldjad...”. Húsvéti ének: „E húsvét ünnepében...”. Alaphangról sorismétléssel induló, hosszúsoros református ének (*Szent Dávid Soltárjai* című négyzólamú zsoltárkiadás függeléke, Debrecen, 1774). MTA népzenei gyűjtemény 15.042.1/0. – 2 változat.

95. Betlehemes: „Elérkezett a szerencsés éjszaka”. Karácsonyi kántáló: „Ó, szerencsés, elérkezett éjszaka”. Alaphangról sorismétléssel induló, tetrapodikus dallam (*Gyöngyösi pásztormise* Glóra tétéle). Típuskatalógus IV/307. – 2 változat.

96. János-köszöntő: „Serkenj fel, múzsám, pendítsd citerádat”. Alaphangról induló, szaffikus formájú dallam (Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* 198). Típuskatalógus IV/306. – 1 változat.

97. Karácsonyi köszöntő és karácsonyi ének: „Betlehemnek szép határán nagy fényesség támadott”. Alaphangról induló, AAb+bA formájú dallam, melyet melodiáriumokba és Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményébe is följegyeztek. Típuskatalógus IV/371. – 2 változat.

98. Szentcsalád-járás: „Ím a hajnal, jön az angyal...”. Valószínűleg német eredetű, alaphangról sorismétléssel induló dallam (Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* 159). Alacsony dallamjárása a magyar népzeneitől idegen. Típuskatalógus IV/401. – 1 változat.

99. Szentcsalád-járás: „Ó, szentcsalád, köszöntünk”. Alaphangról sorismétléssel induló, alacsony dallamjárású népének (*Bozóki énekeskönyv*). Népi variánsait nem gyűjtötték. – 1 változat.

100. János-köszöntő: „Most érkeztem e helyre”. Az alsó kvintről sorismétléssel induló, rövidsoros, kisambitusú dallam. Típuskatalógus IV/300. – 1 változat.

101. Betlehemes: „Tizenkettő az óra”. Alaphangról induló, rövidsoros dallam, zenei tulajdonságai 18. századi eredetre vallanak. Variánsai nem ismertek. – 1 változat.

Moll

102. Szentcsalád-járás: „Betlehemnek városkája...”, „Elindulván a szentcsalád...”. Adventi ének: „Ím a hajnal, jön az angyal...”. Alaphangról induló, AABA formájú egyházi népének variánsa (*Bozóki énekeskönyv*). Típuskatalógus IV/411. – 3 változat.

103. Farsangi böngömetetés: „Ó, mi csodálatos a lónak élete”. Nagyböjti ének: „Kiterjeszti az éj szárnyát...”, „Keservesen siratja Mária fiát”, „Sírt Jézus szent anyja...”, „Ó, én gyászba borult szerencsétlen anya”. Szentcsalád-járás: „Dicsértessék Jézus, Mária szent neve”, „Egek királynéja, mennyország csillaga”, „Mária, Mária, eljött az éjszaka”. Sorisméltéssel kezdődő dallam, *Bozóki énekeskönyvében Keservesen siratja Mária fiát* szöveggel jelent meg.

Vajdaságban többféle vallásos szöveg kapcsolódik hozzá és ponyvai szövegekhez illeszkedő magasabb szótagszámú variánsai is kialakultak. Típuskatalógus IV/317.– 8 változat.

104. Nagyböjti ének: „Lábadhoz, Jézusom, leborulok”. Emelkedő vonalú dallam, *Bozóki énekeskönyvében Előtted, Jézusom, leborulok* szöveggel szerepel. Vajdaságban az énekeskönyvi alakhoz képest erősen átformálva, a népzenei új stílus mintájára ABBA szerkezetűvé átalakítva éneklik. Típuskatalógus IV/188. – 1 változat.

105. Nagyböjti ének: „Nyugodjál már, virágom”. Decima ambitusú, hatsoros egyházi ének népies szöveggel (*Bozóki énekeskönyv*). Típuskatalógus IV/223. – 1 változat.

106. Szentcsalád-járás: „Gyertek ide, csókolgassuk a szent keresztet”, „Ó, nyíljék ki magas mennyben mennynek arany kapuja”. Karácsonyi ének: „Szűz Mária a kis Jézust ölében tartja”. János-köszöntő: „Ó, mi kegyes jó barátunk, téged köszöntünk”. Az ún. „Tyukodi nóta” dallamcsaládjába tartozó vallásos ének, mely Vajdaságban a karácsonyi ünnepkör szokásaival kapcsolódott össze. MTA népzenei gyűjtemény 13.096.3/0. – 4 változat.

107. Karácsonyi ének: „Született szűz leánytól”. Az AABBC formájú moll dallam történeti háttere nem tisztázott, motivikája talán a „Tyukodi nóta” tágabb körébe utalja. MTA népzenei gyűjtemény 17.080.0/0. – 2 változat.

108. Bölcsőjárás, karácsonyi köszöntő, betlehemes, karácsonyi ének: „Mostan kinyílt egy szép rózsavirág”. Dallamtörténeti besorolása nem tisztázott. Kisambitusú, emelkedő tercváltó melodikája a 18. századra jellemző, 4+6. szótagszám-szerkezete középkori eredetű, mely a 16. században vált népszerűvé. Típuskatalógus IV/159. – 9 változat.

19. századi dallamok

Nagyambitusú dúr

109. Ádventölő: „Nincs oly elme, ki fölérje Mária méltóságát”. Az alaphangról hármashangzat felbontással induló, nagyambitusú első sor megegyezik a második sorral. A dallam a *Zsaskovszky énektárában* (1855) a kvinthangon kezdődik (*Bemegyek szent templomodba*). MTA népzenei gyűjtemény 15.034.0/0 (*10. kotta*). – 1 változat.

110. Disznótoros mondóka: „Koca, koca, tarka”. Az alaphangról hármashangzat felbontással induló, kisambitusú első sor dallama megegyezik a második soréval. 19. századi dalgyűjteményekben és népszínműben szerepel, a társadalom minden rétegében ismert. Típuskatalógus IV/200. – 1 változat.

111. Betlehemes: „Pásztorok, pásztorok örvendezve”. Az alaphangról hármashangzattal induló első sort a második kvinttel feljebb megismétli (*Zsasskovszky énektár*). Formai felépítése és kupolás dallamvonala az új stílusú népdalokéhoz hasonlít. MTA népzenei gyűjtemény 2131-68. – 3 változat.

Kisambitusú dúr

112. Karácsonyi ének: „Hogy kedves álmodt szerezne szentséges kisfiának”. Kvinthangról induló, hexachord dallam, formája AABB. MTA népzenei gyűjtemény 15.022.1/1–2. – 1 változat.

113. Pütkösdi ének: „Ó, Szentlélek, nagy Úristen...”. Adventi ének: „Készülj, menj el, ó, Gábiel...”. Alaphangról sorismétléssel induló, pentachord egyházi népének (*Zsasskovszky énektár*). Népi változatait nem gyűjtötték. – 2 változat.

114. Szentcsalád-járás: „Este van már, késő este”, „Szállást keres a szentcsalád”, „Egyszer a kis Názáretben”. Alaphangról sorismétléssel induló pentachord dallam, mely érinti az alsó kvintet. Formája AAB_v. Típuskatalógus IV/381. – 4 változat.

115. Karácsonyi köszöntő: „Karácsonynak éjszakáján”. Karácsonyi ének: „Kiskarácsony, nagykarácsony”. Alaphangról induló, AAB_v formájú, mazurka ritmusú pentachord dallam, mely érinti az alsó kvintet. Előfordulnak az első és egyedik sorból összevont kétsoros formák is. Típuskatalógus IV/303. – 3 változat.

116. Nagyböjti ének: „Üdvözlégy, ó, kegyes anya...”. Szentcsalád-járás: „Betlehemnek öslakói...”, „Elvégeztük imáinkat...”. Alaphangról induló pentachord dallam, mely érinti az alsó kvintet. Formája: AABA. MTA népzenei gyűjtemény 15.039.2/0. – 3 változat.

Plagális dúr

117. Aratóünnepi ének: „A Szent Péter apostol”. Szentcsalád-járás: „Készen van/már a koszorú”, „Ó, szentcsalád, köszöntünk”. István-köszöntő: „Mosolygó szép estéje”.

Alaphangról sorismétléssel induló, plagális dúr dallam. Formája AABC vagy AAB_v. Valószínűleg a *Jöjj, Szentlélek Úristen* kezdetű pütkösdi énekből (*Zsasskovszky énektár*) folklorizálódott. Típuskatalógus IV/301. – 4 változat.

118. Szentcsalád-járás: „Örvendetes olvasóddal...” . Az alsó kvintről sorismétléssel induló, szaffikus formájú, plagális dúr dallam (*Zsasskovszky énektár*). Típuskatalógus IV/369. – 2 változat.
119. Karácsonyi köszöntő: „Krisztus születését angyalok hirdetik”. Alaphangról induló, AABA formájú, plagális dúr dallam. MTA népzenei gyűjtemény 12.112.0/0. – 1 változat.
120. Szentcsalád-járás: „Egek királynéja...” . Kisasszonyi ének: „Megjelent egy kised...” . Nagyböjti ének: „Atyám, hogyha lehet...” . Előtagja pünkösdi ének: „Jöjj el, ó, Szentlélek...” . Alaphangról induló plagális dúr dallam, formája: AABC. Típuskatalógus IV/496. – 5 db.
121. Szentcsalád-járás: „Üdvözült légy, ó, dicső Szent Anna”, „Elvégeztük immár a szent imánk” szöveggel. 19. század végi, plagális dúr dallam, nemzetközi búcsúsének. Formája: AABB_v. Típuskatalógus IV/497. – 2 változat.
122. Húsvét hajnali ének: „Ki megfeszítettetted vala”. Alaphangról induló, mély járású, plagális dúr dallam (*Zsasskovszky énektár*), a katolikus egyházi énekeskönyvek hivatalos alakjától erősen eltérő, helyi előadásban. Népi variánsait nem gyűjtötték. – 1 változat.
123. Kisasszonyi búcsúsének: „Ó, örvendetes, áldott nap”. Szentcsalád-járás: „Köszöntsük a szentcsaládot” . Tercváltással emelkedő, alacsony járású, plagális dúr dallam (*Zsasskovszky énektár*). Típuskatalógus IV/437. – 2 változat.
124. Szentcsalád-járás: „Szállást keres a szentcsalád”. Tercváltással emelkedő, kisambitusú, plagális dúr dallam. Több 19. századi kottás gyűjteményben szerepel. Típuskatalógus IV/101. – 1 változat.
125. Húsvét hajnali ének: „Húsvét napja éjszakáján...” . Alapról hármashangzattal induló, hosszúsoros, alacsony járású dallam (*Zsasskovszky énektár*). Népi variánsait nem gyűjtötték. – 1 változat.
126. Betlehemes: „A pásztorok hallották már szavunkat”. Alaphangról induló, plagális dúr, második felében szekvenciázó dallam. Népi változatai nem ismertek. – 1 változat.
127. Karácsonyi köszöntő: „Betlehemi pusztán örvendetes hír van”. Az egész Kárpát-medencében elterjedt plagális dúr dallam első két sorából kialakított forma. Típuskatalógus IV/395. – 1 változat.

Moll

128. Adventi köszöntő: „Ébredj, ember, mély álmodból” . Szentcsalád-járás: „Szállást keres a szentcsalád”. Az alsó kvintről sorismétléssel induló, alacsony járású, plagális moll dallam (*Zsasskovszky énektár*). MTA népzenei gyűjtemény 18.598.0/0. – 3 változat.

129. Búcsúsének Szent Annához: „Koszorút köt neked minden hív lélek”. Alaphangról sorismétléssel induló, alacsony járású moll dallam (*Zsaskovszky énektár*). Típuskatalógus IV/321. – 1 változat.

130. Betlehemes: „Pásztortársim, mit jelent”, „Magam sem vagyok gyermek”. Alacsony járású (néha plagális) moll dallam, formája: AABC. Típuskatalógus IV/419. – 2 változat.

131. Adventi ének: „Harmatozzatok”. Az alapról induló első sor dallamát a második sor kvinttel feljebb megismétli (*Zsaskovszky énektár*). Népi variánsait nem gyűjtötték. – 1 változat.

19–20. századi dallamok

Vallásos szöveggel

132. Adventi ének: „Gábrriel arkangyal leszállott a földre”. Kvintről induló, nagyambitusú dúr dallam, formája: AAb+bA_v. MTA népzenei gyűjtemény 12.043.0/0. – 1 változat.

133. Betlehemes záróéneke: „Isten áldja meg bőséggel ezen házigazdát”, „Házigazda, gazdasszonyunk, köszönjük jóságát”. Kvintről, hármashangzat felbontással induló, AABA_v formájú, nagyambitusú dallam, valószínűleg kántori szerzemény. Dallamtípusa nem szerepel az MTA népzenei gyűjteményében. – 2 változat.

134. Betlehemes: „Pásztorok, igen jó hírt hoztam tihozzátok”. Kvintről induló, AAbb formájú, nagyambitusú dúr dallam. Valószínűleg kántori szerzemény. Változata nem ismert. – 1 db.

135. Nagyboldogasszonyi búcsúsének: „Szűz Mária, szívünkben vagy”. Kvintről induló, kupolás ívű, nagyambitusú dúr dallam, formája ABCA. MTA népzenei típusrend: 18.374.1/0. – 1 változat.

136. Karácsonyi ének: „Üdvözlégy, Betlehemben szült Jézus teste, vére”. Kanásztánc dallamsorokból és ütempáros motivikából kialakított újabb, kvintről sorismétléssel induló dúr hexachord dallam, mely érinti a oktávot. MTA népzenei gyűjtemény 13.024.1/0. – 1 változat.

137. Karácsonyi ének: „Ez iccaka Úr anyala...”. AABA formájú, hexachord dallam, népies kuplé kibővített, hosszú-soros változata. Ebben a formában egyedi. MTA népzenei gyűjtemény 13.101.0/0. – 1 változat.

138. Szentcsalád-járás: „Ó, szentcsalád, köszönteni jöttünk buzgó, hív tisztelőd”. Modern, hármashangzat-indítású, dúr hexachord dallam, a *Máriához, drága Szűzanyánkhoz tisztelettel járulunk* kezdetű ún. „skapuláre-ének” változata. Formája: AABA. Variánsait nem gyűjtötték. – 1 változat.

139. Betlehemes: „Fel, nagy öröme, most született”. Az alsó kvint hangon induló, sorismétlő, főként az alaphang alatt mozgó dallam és szövege Gárdonyi Géza szerzeménye. Templomi használatból került a betlehemes játékba. Népi variánsait nem gyűjtötték. – 1 változat.
140. Szentcsalád-járás: „Hálát adunk tenéked, édes Istenünk”. Alacsony járású dallam, formája AABBV. MTA népzenei gyűjtemény 11.177.3/2. – 1 változat.
141. Szentcsalád-járás: „Megnyílt a szép mennyországnak drága arany kapuja”. Feltehetően egy népies-vallásos dallamtípus (MTA népzenei gyűjtemény 15.022.1/1–2) mintájára készített, AABC formájú, plagális dallam, kántori szerzemény. Szoros variánsa nem ismert. – 1 változat.
142. Szentcsalád-járás: „Isten anyja, Szűz Mária...”. Búcsús énekek kedvelt dallamfordulataiból szerkesztett, rendkívül hosszú sorokból felépülő plagális dúr dallam, formája: AABC. Nem szerepel az MTA népzenei gyűjteményében. – 1 változat.
143. Betlehemes: „Pásztorok, ne aludjatok”. AABC formájú plagális dúr dallam, talán kántori szerzemény. Népi változatai nem ismeretesek. – 1 változat.
144. Pünkösdi ének: „Piros pünkösdi napján a Szűz Mária”. A legújabb időkben divatba jött AABBV_k formájú, plagális dúr dallam, az ún. „Lourdesi ének” variánsa. MTA népzenei gyűjtemény 11.177.3/1. – 1 változat.
145. Adventölő: „Mikor Máriához az Isten angyala”. AABBV_v formájú, moll hexachord dallam. Típuskatalógus IV/412. – 1 változat.
146. Szentcsalád-járás: „Megnyílik a mennyország, nézik a földet”, „Egy fényes csillag leszállt Betlehem felett”. Ének téli Szent Istvánról: „Íme, egykor Szent István Istenben felállt”. AABA formájú, tetrapodikus, moll pentachord dallam, feltehetőleg kántori szerzemény. Dallamtípusa nem szerepel az MTA népzenei gyűjteményében. – 3 változat.

Táncdalok és a népdal–műdal határán helyet foglaló dalok

147. Farsangi multság éneke, csárdás: „Cukros zabot adtam a lovamnak”. MTA népzenei gyűjtemény 10.011.0/0. – 1 változat.
148. Farsangi multság éneke: „Báránybőrből van”. MTA népzenei gyűjtemény 16.241.0/1–3. – 1 változat.
149. Farsangi multság éneke: „Megdöglött a bíró lova”. Típuskatalógus IV/508. – 1 változat.
150. Farsangi multság éneke: „Fehér fuszulykavirág”. Farsangi ének: „Elmúlt farsang, itt hagyott”. Típuskatalógus IV/195. – 3 változat.
151. Névnep-köszöntő: „Csirke csipog az ágy alatt”. IV/263. – 1 változat.

Népies mődalok

152. Farsangi multság éneke, friss csárdás: „Hej, de kutya kedvem van”. Kerényi 1961: 61. Típuskatalógus IV/402.– 1 változat.
153. Betlehemes záró éneke: „Adjon Isten jó éjszakát”. Kerényi 1961: 86. MTA népzenei gyűjtemény 18.524.0/0. – 2 változat.
154. Betlehemes: „Kösd föl, Örzsi, ködmönkédet”. Kerényi 1961: 52. MTA népzenei gyűjtemény 18.549.0/1–3. Az előtaghoz ütempáros folytatás csatlakozik. – 1 változat
155. Betlehemes: „Öltsd föl, Örzsi, ködmönkédet”. Eleje az *Erdő mellett estvéledtem* kezdetű népies mődal első sorának dallama megismételve, a folytatás ütempáros. – 3 változat.
156. Karácsonyi ének: „Betlehemi pásztorok”. Kerényi 1961: 12. MTA népzenei gyűjtemény 17.151.0/0. – 1 változat.

Új stílusú dalok

- 157–159. Farsangi multság éneke, betlehemes, István-köszöntő. MTA népzenei gyűjtemény 2111-84/0, 3535-67/0, Járdányi 1961, II. 141. – 3 típus 4 változata.

*

A vajdasági szokásdallamokról készített fenti katalógus alapján megkísérelhetjük az anyag összefoglaló népzene-történeti jellemzését. A naptári alkalomhoz–időszakhoz kötött dallamok legősibb rétege kötetlen szerkezetű. Ezen belül feltehetően legrégebb zenei múltunk maradványa az archaikus, ütempáros réteg (1–7. típus).⁹ 7 dallamtípus, illetőleg csoport 91 változata alkotja. Későbbi fejlődése, „újabb zenei környezetbe való beépülése, esetleg csak többszörös átalakulás útján vált lehetővé. Kötöttebb és lazább formák évszázadok óta élnek együtt, miközben a fejlődés útja a kötöttség felé vezet” (Sárosi 1996: 68). A betlehemesekben néha fordított a folyamat: a strófa lazulása, ütempárossá oldódása is tapasztalható (53, 93, 154, 155. típus).

Az ugyancsak kötetlen szerkezetű, archaikus, recitatív réteget (8–14. típus) középkori színezetű dallamok képviselik, 7 dallamtípus 14 változata. Szintén főként betlehemesekben fordulnak elő. A variánsok mennyisége jóval alatta marad az előző rétegének.

A sirató stílushoz (15–20. típus) mindössze két típus tartozik, további négy típus a stílussal rokon, kettős gyökerű 16–17. századi egyházi népének. Összesen 6 típus 14 változata.

⁹ A magyarság honfoglalás előtti naptári ünnepeiről nincsenek források, dalaikról még kevésbé (Dömötör 1964: 46–76). Egyedül az ütempáros-refrénes regösénekekről valószínűsíthető az „alkalomhoz kötöttség”, melyet a modern néprajzi-népzenei gyűjtések mint a téli napfordulóhoz, ritkábban farsanghoz tartozó dallamot örökítettek meg.

A nagyívű, ereszkedő, ötfokú stílus (21–26. típus) tiszta képviselői nem fordulnak elő, csupán származékai, köztük kettős gyökerű 17. századi népének és az európai középkor vágáns dallamaival is összefüggő kanásztánc dallamok. Összesen 6 dallamtípus 21 változata.

A középkori és 16. századi dallamokat (27–44. típus) hangnem, dallamjárás, formai felépítés tekintetében egyaránt a sokszínűség jellemzi. A 18 dallamtípus 93 változatából a többség, 11 típus, moll jellegű (fríg, dór, eol, plagális moll). Dúr (mixolíd) jellegű 7 típus, a táncdallamok mind ilyenek (40, 41, 43. típus). Mindkét hangnemcsoportban nagy- és kisambitusúak is előfordulnak. Az emelkedő–leszálló, kupolás dallamív hat típusban jelentkezik (27–32), sorismétléssel induló típus mindössze egy (33. típus).

A 17. századi dallamok (45–69. típus) jelentősen eltérnek a középkori és 16. századi anyagtól hangnemben és hangterjedelemben. Itt a 25 típus kétharmada dúr jellegű és köztük a legtöbb kisambitusú. A történeti források plagális dallamait a helyi hagyomány több esetben pentachorddá alakította (54, 55, 57. típus). Sorismétléssel indul a típusok egyharmada. A változatok száma 87.

18. századi dallamok (70–108. típus) képezik a vajdasági naptári alkalmak legnagyobb, legjellemzőbb törzsanyagát, ami 39 típus 152 változatát jelenti. A döntő többség (32 típus) dúr jellegű, köztük a dúr hexachord hangsorúak állnak az élen. Nagyon gyakori az alaphangról történő, sorismétléses indítás és nem ritka a szaffikus, meg a visszatérő forma. Ez a jellemzés tökéletesen egybeesik egy, a 18. századi kottás forrásokat feldolgozó kutatás eredményével, mely szerint „...a rendkívül vegyes daltermésből kiemelkedik a kisambitusú dúr dalok csoportja, mely a kor legjellemzőbb zenéjének tűnik. Bár az előző századokban is bőven ismertek dúr hexachord dallamokat, de a 18. században új divatjuk támad, mely olykor zenei, formai jegyekkel is különbözik a korábbiaktól...” (Domokos–Paksa 2007: 117).

A 19. századi dallamok (109–131. típus) legtöbbször szintén dúr hangsorú (19 típus), azonban legszámosabb köztük a plagális dallam, ami az ízlés változását jelzi. (A 17. századi dallamok esetében a variálás a záróhang alatti hangok kiküszöbölésére irányul.) Összesen 23 típus 47 változata.

19–20. századi dallamok (132–156. típus). A középkori és a 16–18. századi strofikus anyagra a változatgazdagság jellemző, vagyis az, hogy egy típus sok dallamból áll. A 19. századi dallamok körében a típus és változat aránya módosul, a változatok száma csökken, a 19–20. századi dalok csoportjában pedig – melyet 25 típus 31 változata alkot – a viszony még inkább eltolódik. A jelenséget valószínűleg a hagyomány szabályozó, összecehszoló munkájának lazulása és az újabb meg újabb dallamok beáramlása okozza. A *vallásos szövegű dallamok* (15 típus 16 változata) szinte mind más típusba tartoznak, a típusok viszont több

tekintetben hasonlóak: két típus kivételével valamennyi dúr, legtöbbjük plagális. Gyakori a sorisméltéses kezdés, nem ritka a visszatérő szerkezet. A *táncdalok és a népdal–műdal határán helyet foglaló dallamok* (5 típus 7 változata) hangnem és forma tekintetében is különfélék, a *népies műdalok* (5 típus 8 változata) szintén.

Új stílusú dalok (157–159. típus) csak kivételképpen kerülnek be kalendáriumi szokásokba: 3 típus 4 változata.

Végül érdemes a népszokások, naptári alkalmak oldaláról is pillantást vetni a zenei jellemzőkre. A nagyböjti időszak a bűnbánat, az elmélyülés ideje, mely nem kedvez a divat újításainak. Énekei régiek,¹⁰ többségük középkori, 16. és 17. századi eredetű típusba tartozik. Az újévi köszöntő, a vízkereszti háromkirály-járás és a bölcsőjárás dallamtípusai középkori, 17. és 18. századi eredetűek. A karácsonyi leányok megéneklése ugyancsak, kiegészítve egy 16. századi, sirató típussal. Ezekben a szokásokban 19. századi dallamok nem fordulnak elő. Nagyobb a szóródás az István- és János-köszöntők esetében: recitatív, 17–20. századi típusok, sőt egy új stílusú dal is található köztük, és legtöbbjük 18. századi. A betlehemes játék, az egyik legnagyobb múltú, legelterjedtebb népszokás mintegy magába gyűjtötte az összes korszak zenéjét. Dallamai között szerepelnek ütempáros és recitatív kötetlen szerkezetűek, középkori és 16. századi, jelentős számban 17. századi, legnagyobb mennyiségben 18. századi dallamtípusok, de előfordulnak 19. és 20. századiak, sőt népies műdal három típusa is. A Vajdaságban rendkívül népszerű, *kóringyálónak*, *angyali vígasságnak* is nevezett karácsonyi köszöntőket ugyanígy lehet jellemezni (a népies műdalok kivételével). Ezzel szemben a szentcsalád-járás szokása a legújabb időkben keletkezett, ami dallamaiban is tükröződik. Az archaikus rétegek ebben a szokásban nincsenek képviselve, a sirató- és ötfokú stílus, továbbá a 16. század is mindössze egy-egy dallamtípussal. 17–18. századi típusokat már használnak (a nótautalás technikájának köszönhetően), legjelentősebb azonban, természetesen a 19. és 20. századi típusok aránya.

További kutatás feladata lesz kideríteni, hogy ez a vajdasági jeles napok és időszakok dalairól felvázolt tarka kép mennyiben érvényes más tájak vagy akár az egész magyar nyelvterület zenei hagyományaira.

Irodalom

ALMÁSI István

1979 *Szilágysági magyar népzene*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

¹⁰ Az egész időszakhoz vagy kifejezetten hamvazószerdához, virágvasárnaphoz, a nagyhét különböző napjaihoz tartoznak, esetleg keresztúti ájtatossághoz (*stációjáráshoz*).

BARTÓK Béla

1924 *A magyar népdal*. Rózsavölgyi és társa, Budapest

BODOR Anikó

2003 *Vajdasági magyar népdalok III*. Párosítók, lakodalmások, szerelmi dalok. Thurzó Lajos
Közművelődési Központ, Zenta – Forum Könyvkiadó, Újvidék

DOBSZAY László – SZENDREI Janka

1988 *A magyar népdalok katalógusa* – stílusok szerint rendezve I/A–B. MTA Zenetudományi
Intézet, Budapest

DOMOKOS Mária – PAKSA Katalin

2007 A népdal a 18. században. *Magyar zene XLV.* évfolyam 2. szám, 113–132.

DÖMÖTÖR Tekla

1964 *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Akadémiai Kiadó, Budapest

DOMOKOS Pál Péter

1978 *Hangszeres magyar tánczene a XVIII. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest

KERÉNYI György

1961 *Népies dalok*. Akadémiai Kiadó, Budapest

KISS Lajos – BODOR Anikó

1984 *Az aldunai székek népdalai*. A magyar nyelv, irodalom és hungarológiai kutatások
intézete, Újvidék

MNT – lásd *A Magyar Népzene Tára*

A Magyar Népzene Tára II. Jeles napok. Szerk. Kerényi György. Akadémiai Kiadó,
Budapest. 1953

A Magyar Népzene Tára IV. Párosítók. Szerk. Kerényi György. Akadémiai Kiadó, Budapest.
1959

A Magyar Népzene Tára X. Népdaltípusok 5. Szerk. Paksa Katalin. Balassi Kiadó, Budapest.
1997

Magyarország zenetörténete I. Szerk. Rajeczky Benjamin. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1988

Magyarország zenetörténete II. Szerk. Bárdos Kornél. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1990

N. SZABÓ Magdolna – ZOMBORI István

2010 *Vallásos ponyvanyomtatványok Bálint Sándor hagyatékában*. Móra Ferenc Múzeum,
Szeged. Devotio Hungarorum 14.

PAPP Géza

1970 *A XVII. század énekelt dallamai*. Akadémiai Kiadó, Budapest

SÁROSI Bálint

1966 *A hangszeres magyar népzene*. Püski Kiadó, Budapest

SZENDREI Janka –DOBSZAY László – RAJECZKY Benjamin

1979 *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Típuskatalógus – lásd Dobszay–Szendrei

[kották]

A kottapéldák adatai

1. Pünkösdlő. *Zenta* (Bács-Bodrog), Pecze Péterné Vasas Viktória. Gyűjtötte Bodor Anikó, 1991. ZENT MK_147A05 (2. típus).
2. Farsangi köszöntő. *Egyházaskér* (Torontál), Vörös Frigyesné Farkas Mária. Gyűjtötte Burány Béla, 1978. AP 18.697l (3. típus).
3. Karácsonyi köszöntő, katekizmusi ének. *Mohol* (Bács-Bodrog), Gyarmat György. Gyűjtötte Burány Béla, 1978. AP 18.707d (12. típus).
4. Feltámadási körmenet éneke. *Dobradó* (Szerém), asszonyok. Gyűjtötte Bodor Anikó, Németh István, 2002. ZTI_MD_73_0_05_25 (15. típus).
5. Betlehemes. *Oroszlámos* (Torontál), Holló János. Gyűjtötte Burány Béla, 1978. AP 18.701h (44. típus).
6. Karácsonyi köszöntő. *Mohol* (Bács-Bodrog), Vlasity Károlyné Zélity Klára. Gyűjtötte Burány Béla, 1978. AP 18.691m (53. típus).
7. Szent Annát köszöntő búcsúsének. *Gombos* (Bács-Bodrog), Bacskó Mártonné Nemes Maris. Gyűjtötte Kiss Lajos, 1940. Lsz 37.480 (65. típus).
8. Leányok megéneklése. *Székelykeve*, (Temes), Bogos Antalné Cseke Veronika. Gyűjtötte Bodor Anikó, 1991. ZENT_MK_167B05 (78. típus).
9. Karácsonyi köszönő. *Alsóittebe* (Torontál), asszonyok. Gyűjtötte Kiss Lajos, 1968. AP 7051c₃ (92. típus).
10. Adventölő. *Gombos* (Bács-Bodrog), asszonyok. Gyűjtötte Kiss Lajos, 1941. MNT II. 324 (109. típus).